Jaume II i la seua època

Ana Mª Martí Sánchez
i altres alumnes

INSTITUTO ALICANTINO DE CULTURA JUAN GIL-ALBERT
DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE ALICANTE

Jaume II
i la seua època

Autors:
Ana Mª Martín Sánchez
i altres alumnes

Selecció del text: Ramón Galdrán

Traducció: Frederic Johnson

Il.lustracions i maquetació: Rafael Requena

Cartografia: Isidoro Martínez

Coordinació: Remedios Izquierdo

© Instituto Alicantino de Cultura "Juan Gil-Albert", 2003

© Los autores

I.S.B.N.: 84-7784-419-4

Dep. Legal: A-352-2003

Impreso en Drac Impresores, S.L.L.

Aquest llibre és el resultat d'un esforç col.lectiu.

En primer lloc, dels alumnes que es van iniciar en la reflexió històrica amb un tema dedicat a En Jaume II. Les seues preguntes, la seua anàlisi i el seu treball encoratjaren aquest resultat. Volem destacar molt especialment l'aportació dels alumnes següents:

ANA Mª Martín Sánchez, qui ha estat l'artífex principal del llibre ja que el seu treball és el que hem utilitzat com a referent, tot i que sense menystenir les aportacions de la resta de companys que han enriquit l'explicació final: MURIEL García Penadés, PEDRO Martínez Cerezo, ALICIA Gómez Canales, FRANCISCO ENRIQUE Fabregat Morillas, SILVIO Giménez García, Mª VICTORIA Gómez López, JAVIER Lacruz María, CARMEN Mª Galvis Díaz, JOSÉ LUÍS Pérez Canales, JAVIER García López, ELISA Molina Angulo, i un extens etcètera.

En segon lloc, dels professors del departament de Geografia i Història que des del seu treball d'aula van fer possible el projecte.

També volem expressar l'agraïment a aquells que ens han ofert el seu saber i la seua paciència amb la fotocopiadora, i a l'equip directiu, a l'AMPA de l'IES Jaume II i al Consell Escolar, i a l'Institut Alacantí de Cultura "Juan Gil-Albert", per haver fet possible la publicació d'aquest llibre.

IES JAUME II d'Alacant
Gener de 2003

ÍNDEX

Presentació 9

Capítol 1r **Qui és Jaume II?** 11

Capítol 2n **El poder del rei** 19

Capítol 3r **Qui va protagonitzar la història amb Jaume II?** ..25

Capítol 4t **El món de Jaume II** 45

Les fonts 59

Bibliografia 61

Com hem aprés tot el que sabem? 63

PRESENTACIÓ

La història que llegireu tot seguit comença l'any 1260, amb el naixement d'un infant qui, anys més tard, esdevindrà rei de la Corona d'Aragó i qui assolirà un gran poder per a la seua terra.

Jaume II com a rei no és l'únic qui aconsegueix aqueixa plenitud; estudiarem també la societat de l'època, que inclou rics i poderosos, a més del poble menys poderós que s'encarregava de treballar.

Des de l'època en què va viure Jaume II fins ara ha transcorregut un llarg període de temps. Malgrat tot, hi ha coses que encara perviuen, per bé que amb diferències, com ara la llengua que es parlava aleshores i encara avui es parla a les comunitats autònomes d'Aragó, Catalunya, València i les Illes Balears, que corresponen als antics regnes sobre els quals regnava Jaume II o els seus descendents. També el nom del nostre institut està en relació amb la història que us explicarem.

El que pretenem amb aquest treball és conéixer el regnat de Jaume II i l'època en què va viure i no només dates i fets dels quals, si et preguntassen els "perquè", no sabries què explicar. També volem saber quina és la relació entre Jaume II i el nostre institut.

CAPÍTOL 1r

QUI ÉS JAUME II?

Perquè Jaume II pogués passar a la història amb nom propi van haver de passar alguns fets.

El primer fou la unió d'En Ramon Berenguer IV, qui era comte de Barcelona, i Na Peronella, hereva del tron d'Aragó. Aquest fet va ocórrer el 1131 i va tenir com a conseqüència la unió dels regnes d'Aragó i Catalunya, formant-se així la Corona d'Aragó.

Genealogia dels reis de la Corona d'Aragó

La genealogia és la relació d'avantpassats que té una determinada família. La dels reis d'Aragó es remunta, com ja hem vist, al segle XII amb Na Peronella d'Aragó i En Ramon Berenguer de Catalunya. Jaume II era fill de Pere el Gran i nét de Jaume I. En morir el seu germà Alfons el Liberal, Jaume II hereta el tron.

Martí l'Humà va ser el darrer monarca directe del Casal de Barcelona. S'hi pot comprovar el canvi de dinastia que suposa Ferran d'Antequera, la successió del qual ens duu a Ferran el Catòlic.

Tot el conjunt d'ascendents i descendents és conegut amb el nom de llinatge. Cada família noble (llinatge) tenia un escut o emblema heràldic que representava els seus membres. L'emblema del

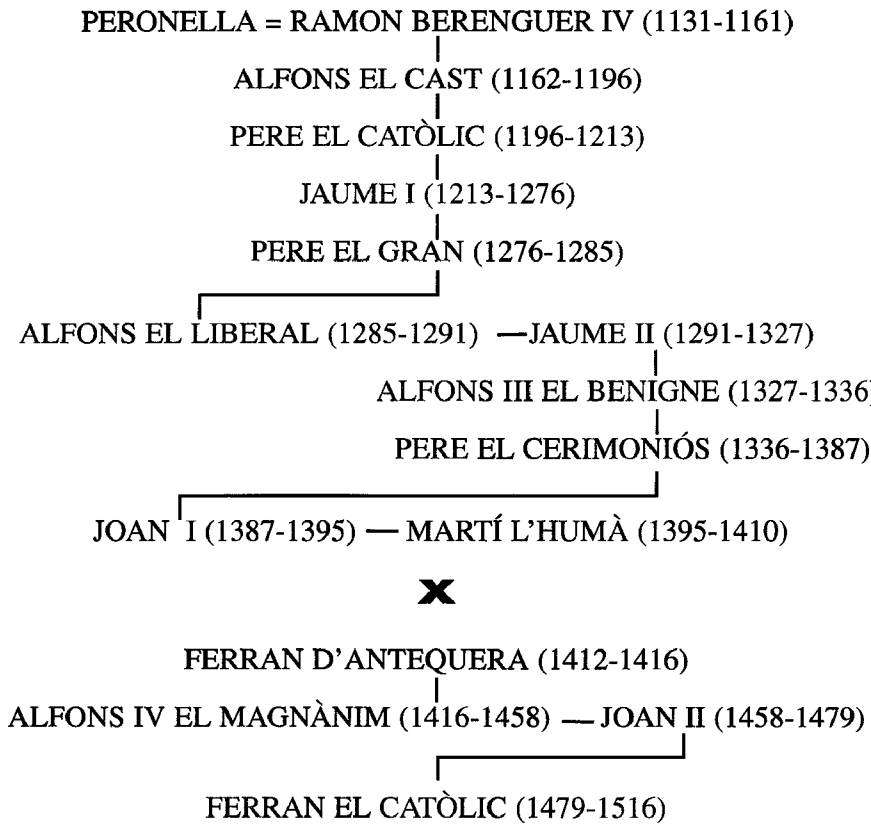

Casal de Barcelona és la "quatribarrada o senyera", encuny documentat des de l'any 1150, en què apareix en un anell d'En Ramon Berenguer IV i que s'emprava per a segellar tractats, documents oficials, etc.

Com que era l'emblema dels reis, es va convertir en la senyera de tota la Corona i avui en dia roman en les banderes de Catalunya, Aragó, València, les Illes i altres llocs de la Mediterrània relacionats amb la Corona: Provença, Sicília, etc.

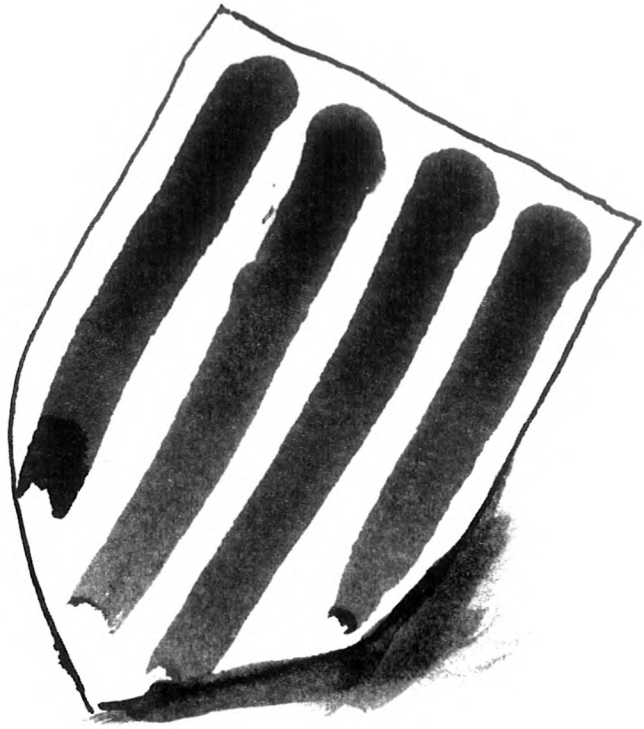

Ara ja sabem qui era, en quina època visqué, familiars i avantpassats i per què ha passat a la Història Jaume II: fou rei, rei de la Corona d'Aragó des de 1291 fins a la seua mort l'any 1327. Però investigarem algunes coses més sobre ell, la seua família, el seu poder, si hi hagué altres protagonistes i qui van ser, el seu món i aspectes diversos relacionats amb ell.

Els trets físics de Jaume II són difícils de concretar ja que cada imatge analitzada en mostra un aspecte diferent. Cal tenir en compte que en la seua època no interessaven tant els trets físics com els simbòlics. La reproducció que apareix tot seguit està inspirada en una pintura medieval.

La seua personalitat també és difícil de conéixer; segons Ramon Muntaner, cronista oficial de la Corona d'Aragó, va ser: *"Lo pust just hom de justícia, e de cortesia e de veritat qui anc nasqués, sal Jesucrist"*. L'autor el compara amb Jesucrist, però hem de tenir en compte que aquest estava al servei dels reis i per això mateix els enalteix.

De la seua vida familiar i privada ja sabem que els primers avantpassats de Jaume II són **Na Peronella i En Ramon Berenguer IV.**

Anem a representar-los tot inspirant-nos en una miniatura del Rotlle conservat al monestir de Poblet.

El seu avi **Jaume I el Conqueridor** de València. També representat d'acord amb una pintura mural que es troba al Castell d'Alcanyís.

I els més pròxims a ell que van ser els seus pares **Pere el Gran i Na Constança Hohenstaufen**, princesa siciliana. També el seu

germà major **Alfons el Liberal** de qui va heretar el tron en morir aquest prematurament i sense descendència.

Jaume II va nàixer a València l'any 1260 i va morir a Barcelona el 1327. Durant la seua vida es va casar quatre vegades. **Les seus esposes** foren Isabel de Castella, Blanca de Nàpols, Maria de Xipre i Elisenda de Montcada.

Amb la primera va trencar el compromís per interessos de la Corona d'Aragó que preferia una aliança que facilités la fi del conflicte que Jaume II tenia a la Mediterrània.

Amb **Blanca de Nàpols** va tenir deu fills. S'hi va casar per tal de resoldre el conflicte entre França, el Vaticà i la Corona d'Aragó per Sicília. La solució es va aconseguir amb el Tractat d'Anagni, el 1295, pel qual Jaume II es casava amb Blanca de Nàpols i Sicília passava a mans del Vaticà, encara que els sicilians no ho van acceptar, es van aixecar en armes i aconseguiren que Sicília passés a ser governada per una branca de la dinastia aragonesa.

Ara no ens pot estranyar que en aquella època es casaren tantes vegades, però una de les fonts estudiades ens ho explica. Per als reis, els matrimonis era una forma d'adquirir territoris, establir relacions diplomàtiques o fer negocis.

La seua vida privada, com veiem, està íntimament relacionada amb el que podem considerar la seua vida pública, i a l'inrevés. Així doncs, els seus matrimonis, tot i pertànyer a la vida familiar, depenen de la seua vida pública, ja que en són una obligació reial més.

CAPÍTOL 2n

EL PODER DEL REI

El poder de Jaume II, com el dels reis medievals, no era absolut. Havien de compartir-lo amb altres poderosos (homes rics, comtes, vescomtes...), i aquests reconeixien el poder del rei a canvi que jurés els privilegis d'aquests grups i es comprometés a respectar-los. Aquests pactes es realitzaven a les Corts.

Els privilegis que jurava el rei podien obeir a un compromís propi, o a un heretat dels seus avantpassats. La il.lustració reprodueix la cerimònia de concessió de privilegis als seus súbdits per part de Pere III, pare de Jaume II. Està inspirada en una miniatura del Còdex de Pere Albert, del segle XIII i que es troba a l'arxiu de la Paeria de Lleida.

El poder dels reis provenia del que exercia sobre les persones i territoris sobre els quals regnava. És per això que els reis sempre volien eixamplar els seus territoris amb noves conquestes. Però ells sols no podien fer-ho; havien de comptar amb l'ajut dels poderosos que es comprometien, a les Corts, a posar els diners suficients i els exèrcits necessaris. Una vegada havien estat conquerides les terres, el rei recompensava aquells que l'havien ajudat.

Les Corts a la Corona d'Aragó eren el lloc on es celebraven els pactes entre el rei i els poderosos, però a més acomplien d'altres funcions.

Quan el rei arribava al poder, havia de ser coronat a les Corts de tots els regnes on regnava, en aquest cas a les de Catalunya, Aragó i València, com va fer Jaume II en heretar la Corona. Les Corts havien d'acceptar-lo com a rei abans de ser-ho oficialment, i a canvi d'aquest reconeixement, el rei es veia obligat normalment a donar privilegis als regnes.

A més de les Corts de cada regne, se celebraven Corts generals, com les de Montsó, per tractar assumptes comuns als regnes confederats; és així que la conquesta de València es va decidir a Montsó l'any 1236. Els que es comprometeren en l'empresa conqueridora foren recompensats per Jaume I després de la conquesta de València. Al *Llibre del Repartiment* es mostren aquestes concessions reials.

Les Corts eren presidides pel rei i hi assistien organitzats en braços:

• La noblesa o braç militar.

• El clergat o braç eclesiàstic.

• Els poderosos de les ciutats o braç reial.

La il.lustració que presideix aquest capítol està inspirada en una miniatura i mostra una sessió de les Corts.

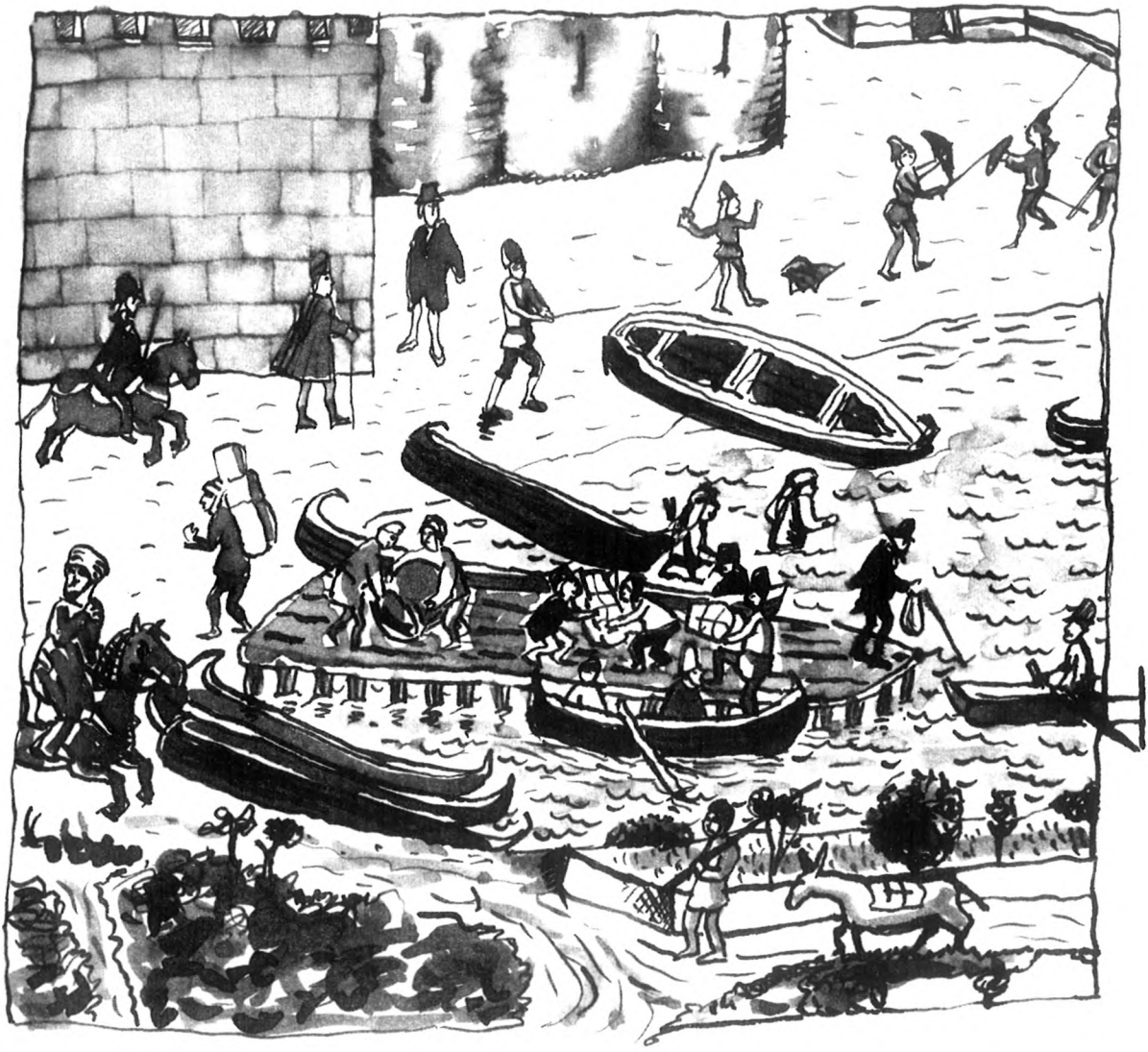

CAPÍTOL 3r

QUI VA PROTAGONITZAR LA HISTÒRIA AMB JAUME II?

Per a plantejar-nos aquesta pregunta, anteriorment vam haver de reflexionar sobre si Jaume II era l'únic protagonista de la seua època. Alguns intel.lectuals, com Bertold Brecht en *Preguntas a un obrero que lee*, i historiadors com Josep Fontana en *La historia* o Carlo Ginzburg en *El queso y los gusanos*, consideren que no era així, que ell no era l'únic protagonista, encara que en un principi dubtem, ja que els fets importants solen ser atribuïts únicament a reis i poderosos.

Si Jaume II no és l'únic protagonista, qui ho és també? Ho és tothom, la suma de totes les persones que visqueren en aquells moments. Hi ha diferències entre uns i altres, però tots són protagonistes (actors).

Podem pensar:

Com construïen els reis els seus castells?

Qui conreava les terres perquè tothom pogués menjar?

Qui plorava els morts de les conquestes?

Únicament el rei?

A tantes preguntes, tantes respostes.

Hom pot afirmar que **la societat** estava organitzada en estaments, segons els privilegis, les riqueses i el poder. També hi havia diferències segons la religió, la cultura i el sexe. Aquesta organització de la societat apareix cap al segle X, quan "els intel.lectuals" d'aquella època, és a dir, el clergat, aconsegueixen imposar i estendre la idea que Déu ha fet el món d'aquesta manera:

- **L'estament nobiliari.** Encarregat de defensar els altres amb les armes. És per això que Déu els ha donat terres i homes, i la seua obligació és lluitar i ajudar el rei en els seus problemes.
- **L'estament eclesiàstic.** Encarregat de pregar pels altres. La seua obligació és pregar i fer d'intermediari entre Déu i els ho-

mes per obtenir la salvació eterna. També posseeix terres que li són cedides per intermediar en la salvació de qui les dóna.

- **El tercer estament o estat pla.** Ocupat a treballar. Hi són totes les altres persones i hi trobem persones riques i també pobres.

L'estament eclesiàstic i el nobiliari, gràcies a la funció que Déu els ha donat, tindran una sèrie de privilegis:

- Fiscals: no han de pagar impostos; ans al contrari, els els han de pagar, tal com veurem més endavant.
- Jurídics: ells són jutjats per lleis especials i diferents a les que s'apliquen a la resta de les persones.
- Socials: tenen llocs reservats per a ells, per exemple a les esglésies; també tenen dret a ocupar determinats càrrecs, etc.

Tots ells, juntament amb Jaume II, foren els protagonistes de la història de la seua època i per això els analitzarem d'un en un tot seguit.

L'estament militar: la noblesa.

El braç militar, anomenat també el dels *bellatores*, el componien els nobles que s'encarregaven de la defensa de l'odre social mitjançant les armes. Estaven dividits, al seu torn, entre l'alta noblesa i la baixa noblesa.

L'alta noblesa la constituïen els comtes, vescomtes, barons i homes rics (magnats), que conformaven una minoria rica i poderosa. Això era degut a què controlaven gran part de les terres i homes de la Corona i vivien de les rendes de les seues senyories (terres dominades pels senyors).

Tenien poder sobre les persones per bé que era diferent segons el rang:

- Sobre els cavallers exercien el dret a formar companyies militars, cavalcades, etc., cosa que constituïa *l'auxilium* que aquestos els devien i també tenien el dret de ser aconsellats si els ho demanaven o *consilium.*
- Sobre els eclesiàstics de la senyoria exigien el suport, el consell i el servei que el senyor necessités.
- Els pagesos, comerciants, etc., eren sotmesos a les seues lleis, jutjats pels seus tribunals, estaven obligats a pagar impostos al senyor, pagaven per usar els monopolis del senyor com el molí, el trull o el vedat de caça.

Obtenien la terra per herència, compra, recompensa reial, en casar-se, etc. La reservaven per a explortar-la mitjançant el treball dels pagesos o la cedien. Si la cedien a altres nobles era a canvi de l'*auxilium* i si ho feien a pagesos era a canvi de prestacions en treball, diners...

Molts magnats aragonesos, catalans i valencians participaren en les empreses d'expansió territorial i marítima de la Corona per a obtenir càrrecs i honors que augmentassen les seues riqueses, arribant en moltes ocasions a rivalitzar quant a riqueses i poder amb el propi monarca.

Entre els privilegis més importants cal destacar que els nobles només eren jutjats pel rei, no eren empresonats en presons comunes,

ni sotmesos a turment; no pagaven impostos ordinaris i vivien de les rendes senyorials (agràries, del comerç, monopolis...) i jurisdiccionals dels seus dominis; també ocupaven càrrecs dins l'Administració reial. L'alta noblesa, a més, controlava viles i pobles sencers, on jutjaven, condemnaven i castigaven els seus habitants.

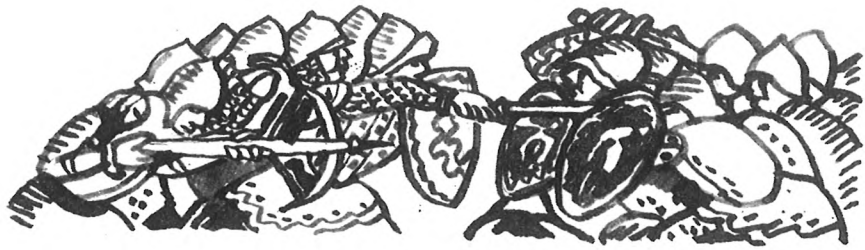

La baixa noblesa estava formada per cavallers, donzells, generosos... Els seus membres eren més nombrosos que els anteriors. Els cavallers eren importants, necessaris, perquè eren els que anaven a les guerres i lluitaven amb els seus cavalls, element fonamental de les campanyes militars.

Hem comprovat com el poder dels reis no era absolut, havien de compartir-lo amb altres poderosos, com la noblesa, que li reconeixia el seu poder a canvi que els donés privilegis i els els respectés.

L'estament religiós: el clergat.

Aquest estament estava format pel clergat, tots ells anomenats *oratores*. Era un grup social privilegiat que tenia la seua pròpia organització. Dins d'ell hi havia gent amb diferents tipus de vida, com veurem a continuació.

Els privilegis dels que fruïen, a l'igual que la noblesa, eren fiscals, polítics, jurídics i econòmics. No pagaven impostos, participaven a les Corts, a més, mitjançant un control de caràcter "espiritual", feien creure que tenien dret a cobrar delmes i rendes.

Hi havia un alt i un baix clergat.

A **l'alt clergat** pertanyien abats, bisbes, arquebisbes, que són senyors amb una gran quantitat de terres, l'origen dels quals sol ser nobiliari, fills fadristerns de grans nobles, als quals en moltes ocasions llurs pares els ha aconseguit el càrrec des de la infantesa.

N'hi havia alguns relacionats directament amb el rei, com un fill de Jaume II, qui fou arquebisbe de Tarragona.

La noblesa i el rei demanaven als eclesiàstics de l'alt clergat el suport, el consell o altres serveis que poguessen necessitar. També assistia a Corts.

El **baix clergat** estava format pels clergues (rectors, monjos i frares) que vivien i treballaven als pobles i viles, influint molt en el món rural i urbà. Tot el que ells deien ho feien creure a la gent utilitzant Déu com a excusa. No eren rics, com l'alt clergat, però amb el cap, aconseguien els seus propòsits i, a vegades, eren nomenats pels propis senyors laïcs dels territoris on vivien.

L'Església era important, atés que era molt poderosa i rica, a més de tenir una forta influència sobre les persones pel fet que la seua paraula era tinguda com a paraula de Déu.

El tercer estament

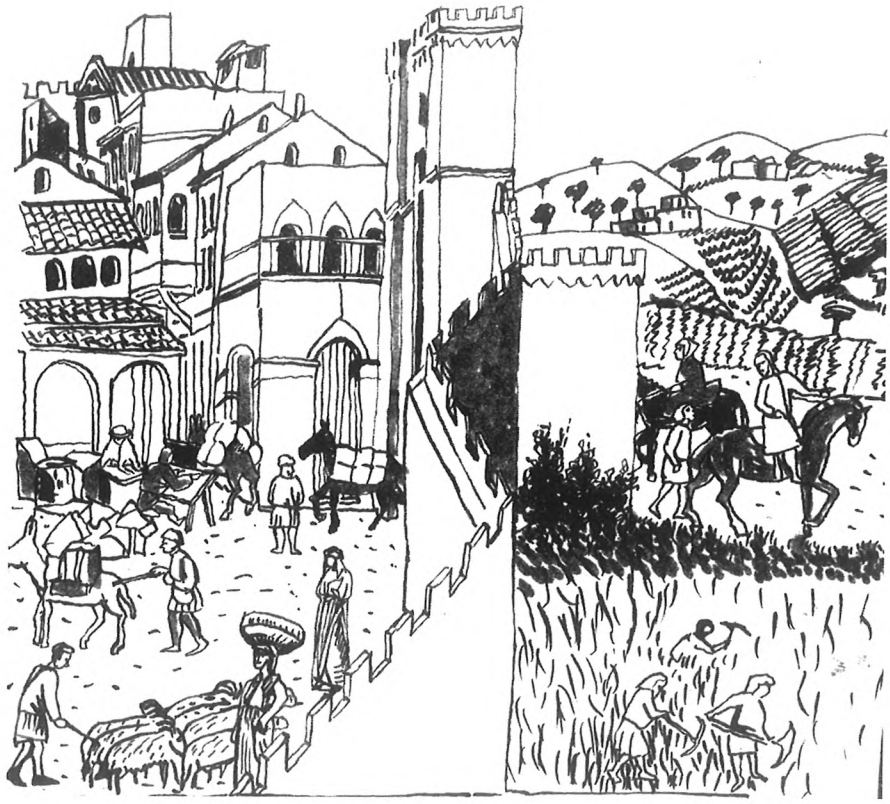

És el grup més nombrós i divers. Podem distingir-hi uns grups urbans, uns grups camperols i un altre grup que anomenarem marginats. Tots aquests es caracteritzen per no tenir privilegis.

Els grups urbans

Els homes de les ciutats i viles es dividien en tres grups socials segons el frare franciscà del segle XIV Francesc Eiximenis: *la mà major, la mà mitjana i la mà menor.*

La mà major era l'oligarquia de les ciutats. No tenien privilegis però tenien molta riquesa que obtenien dels beneficis dels seus negocis en el comerç, en el transport naval, en les finances. A més a més, compraven terres i senyories, arribant fins i tot a governar ciutats i viles senceres. Ocupaven càrrecs públics en l'administració de les ciutats on residien.

A la Universitat de València es conserva una obra il.lustrada de l'any 1497 que els representa i que inspira aquesta reproducció.

El seu poder es basava en la riquesa que posseïen. Tenien dret a intervenir a les Corts, on assistien com a representants de les ciutats, tot i que el que hi feien era defensar els seus interessos.

La mà mitjana estava formada per famílies de mercaders, negociants, menestrals d'oficis importants, notaris i homes de lleis, tot sent els mercaders els més nombrosos. Els més importants, que podien ascendir a la mà major, invertien en la indústria naviliera, s'especialitzaven en el tràsit marítim i participaven en el comerç inter-

nacional per la Mediterrània i Europa. Solia ser el grup més dinàmic de la ciutat.

La mà menor, o grups populars, és la més abundosa entre la població urbana. Tampoc tenien privilegis i la seua situació legal era diversa. La mà menor podia dividir-se en uns estrats superiors, altres intermedis i altres inferiors. Als superiors pertanyien les persones d'ofici, mestres de menestralia d'oficis menys importants, oficials, etc. Als intermedis, obrers sense especialitzar. Els esclaus, captaires, vagabunds, etc., els marginats, pertanyien als estrats inferiors. En aquest apartat, analitzarem només l'estrat superior: els menestrals que treballaven a les ciutats.

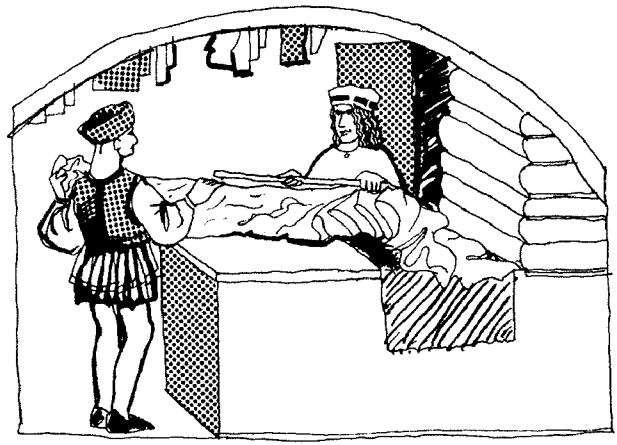

L'escena representa un ofici de la vida artesana tal i com el mostra uns reproducció de l'època.

Cada mestre tenia la seua especialitat, ofici que exercia al seu taller, que eren "empreses familiars". Es trobaven a la planta baixa de les cases on vivien i hi treballava tota la família, algun oficial i

alguns aprenents. Venien directament els seus productes artesanals al consumidor.

El gremi era l'associació de mestres i menestrals del mateix ofici, dirigit pels mestres. Servia per ajudar-se mútuament, desenvolupava una ètica de l'ofici, reglamentava la producció, els preus, rebutjava la competència, etc.

L'economia de les ciutats, malgrat estar molt relacionada amb el món rural, depenia del treball dels mestres i menestrals, a més del negoci dels mercaders. El rei també els necessitava, ja que, juntament amb els altres treballadors, eren els que pagaven impostos. La resta del poble també els necessitava; eren els encarregats de fer els productes artesanals, tant alimentaris com instrumentals. Qui feia les sandàlies? qui coïa el pa? Eren necessaris.

La diversitat camperola

La pagesia és la gent que treballava i vivia de i en el camp, els que conreaven, llauraven...; en general, aquells que es dedicaven a l'agricultura, tant homes com dones.

Entre ells hi havia diferències jurídiques, econòmiques, socials, ètniques i culturals, segons la situació en què vivien. Variava segons fossen en zones de senyoria o de reialenc, i segons l'època.

Jurídicament, a més d'estar sotmesos a lleis diferents segons visquessen en terres de senyoria o de reialenc; quan el rei o senyor tenia interés a colonitzar unes terres per a conrear-les, aplicava unes altres lleis. Quan volia anar-hi molta gent, aquestes eren més seve-

res perquè s'ho pensassen millor, i així subjectar-los a la terra on treballaven en aqueix moment. Tanmateix, aquestes eren més suaus quan ningú no volia anar a treballar-hi, per tal d'animar i convéncer més la gent. També existien les Cartes de Poblament, en les quals s'establien les condicions per als pagesos a l'hora d'ocupar i treballar aquestes terres.

Econòmicament, segons la situació dels pagesos, hi havia els propietaris de terres, anomenats també alodiers, i els que no posseïen terres però les treballaven sota unes condicions determinades. Generalment les condicions consistien a pagar una renda en diners o en fruits a qui els havia cedit el terreny, cobrar un jornal per treballar per a un altre, rebre casa i menjar a canvi de treball, etc.

Socialment no tots els pagesos estaven marginats, alguns ocupaven càrrecs de responsabilitat a la parròquia i al poble. Per aquesta raó eren respectats pels seus veïns i perquè defensaven els interessos de tothom.

Ètnicament i cultural. Hi havia molta discriminació entre musulmans i cristians. Molts musulmans continuaven treballant en l'agricultura després de la conquesta dels cristians, però eren sotmesos a unes condicions molt dures, com comprovarem a l'apartat següent.

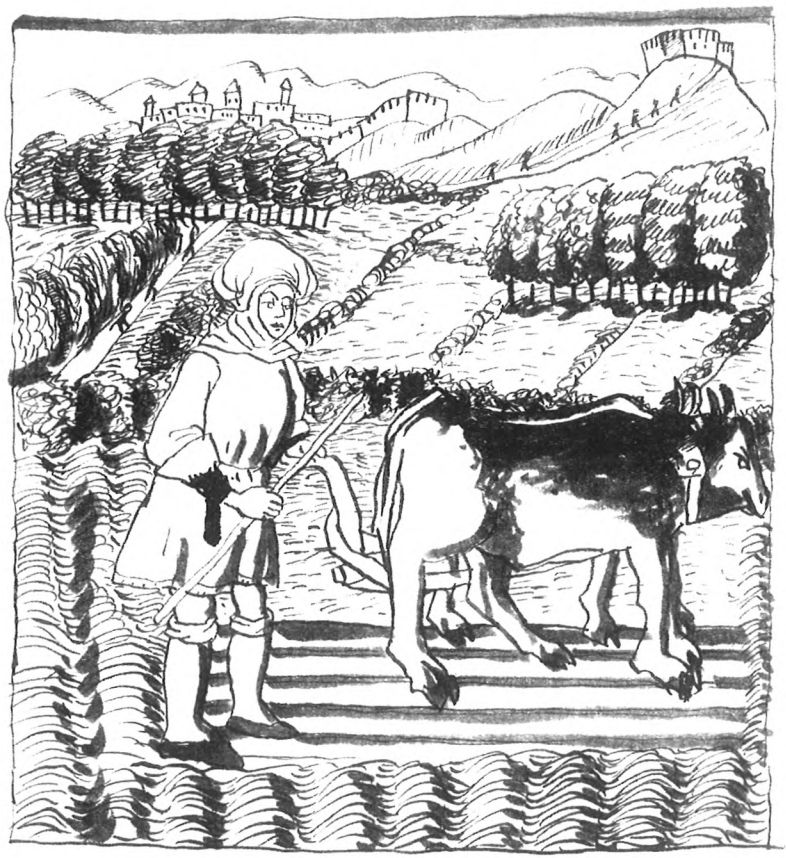

Els pagesos durant molt de temps marcaven el ritme del seu treball amb el calendari agrícola: l'esporga dels arbres, la sega, la verema o la matança, etc. Tenim exemples famosos com el que ara arrepleguem basat en les pintures del Panteó dels Reis de San Isidoro de León.

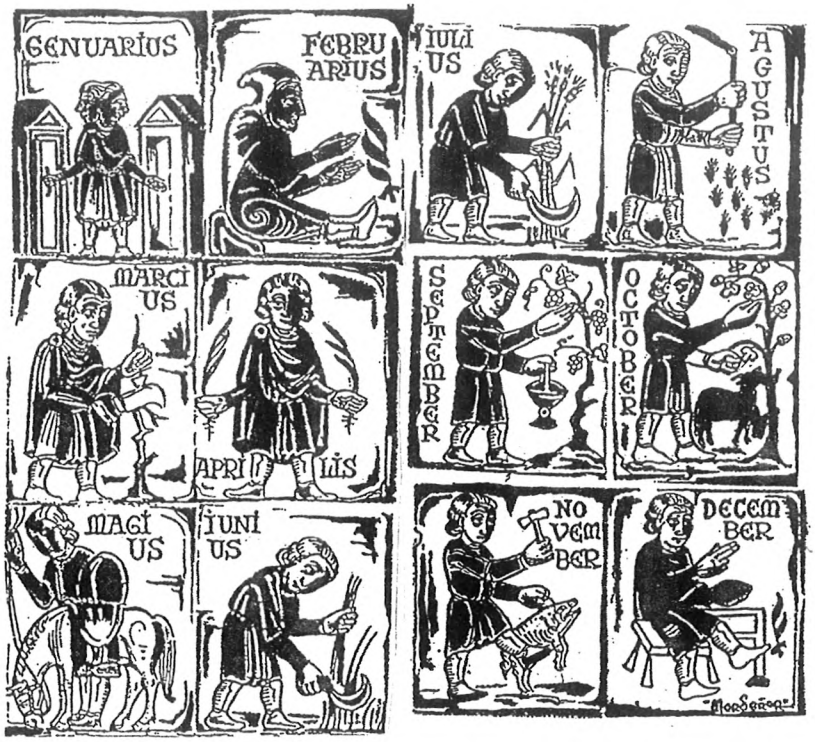

La pagesia era un grup fonamental. Els grans senyors de terres assolien les seues riqueses gràcies a les rendes que els pagaven els camperols, als beneficis que aconseguien del seu treball i als impostos que els cobraven. També pagaven impostos al rei. Ells eren els que obtenien menjar per a tothom, i, qui pot viure sense menjar? Tothom depenia de la pagesia.

Els marginats

Hi havia una gran part de la població que patia discriminació: per causa de les seues creences religioses, per la seua cultura, per la

seua condició de dona... Les condicions de vida entre ells eren molt diferents, alguns fins i tot posseïen riqueses i prestigi, però... estaven marginats. Tipus diferents de marginats són aquests:

Els jueus eren importants i nombrosos en alguns indrets de la Corona. Es dedicaven a activitats financeres, científiques, comercials i artesanals. També ocupaven càrrecs públics en l'administració, senyorial o reial. Tot açò es va enfonsar quan l'any 1283 es dictaren a les Corts unes lleis discriminatòries que els allunyaren dels seus càrrecs públics. Alguns tenien riqueses, però, malgrat tot, eren marginats.

Els mudèjars, que eren els musulmans que van continuar vivint en els seus territoris després de la conquesta, eren molt nombrosos. Els seus senyors els maltractaven, i els cristians veïns els consideraven competidors en comprovar que sabien més sobre la terra conquerida que ells; a més, acceptaven una major explotació en el treball. Per això, els cristians temien una revolta sarraïna amb el suport dels musulmans de Granada i del Nord d'Àfrica. Cal afegir-hi les diferències de religió i cultura que encara feien més difícil la convivència. Molts sarraïns van ser obligats a convertir-se al cristianisme (moriscos).

Les dones tenien prohibit participar a les institucions civils que s'encarregaven del poder econòmic, el cultural i el polític. Tampoc no podien participar a les Corts, en el govern de les ciutats, ni en activitats de caràcter públic. Sempre va haver-hi excepcions a aquests límits, però foren mínimes.

Els vagabunds, els captaires... en general eren els més pobres. Estaven exclosos de la societat i, a vegades, incomplien les normes de convivència i infringien les lleis. Si no tenien diners, furtaven o agafaven fruits de terres privades, etc.

Llevat dels vagabunds i captaires, la majoria de marginats tenien un paper important; els sarraïns eren els millors agricultors, els jueus eren cultes i les dones, criades, mares, esposes...

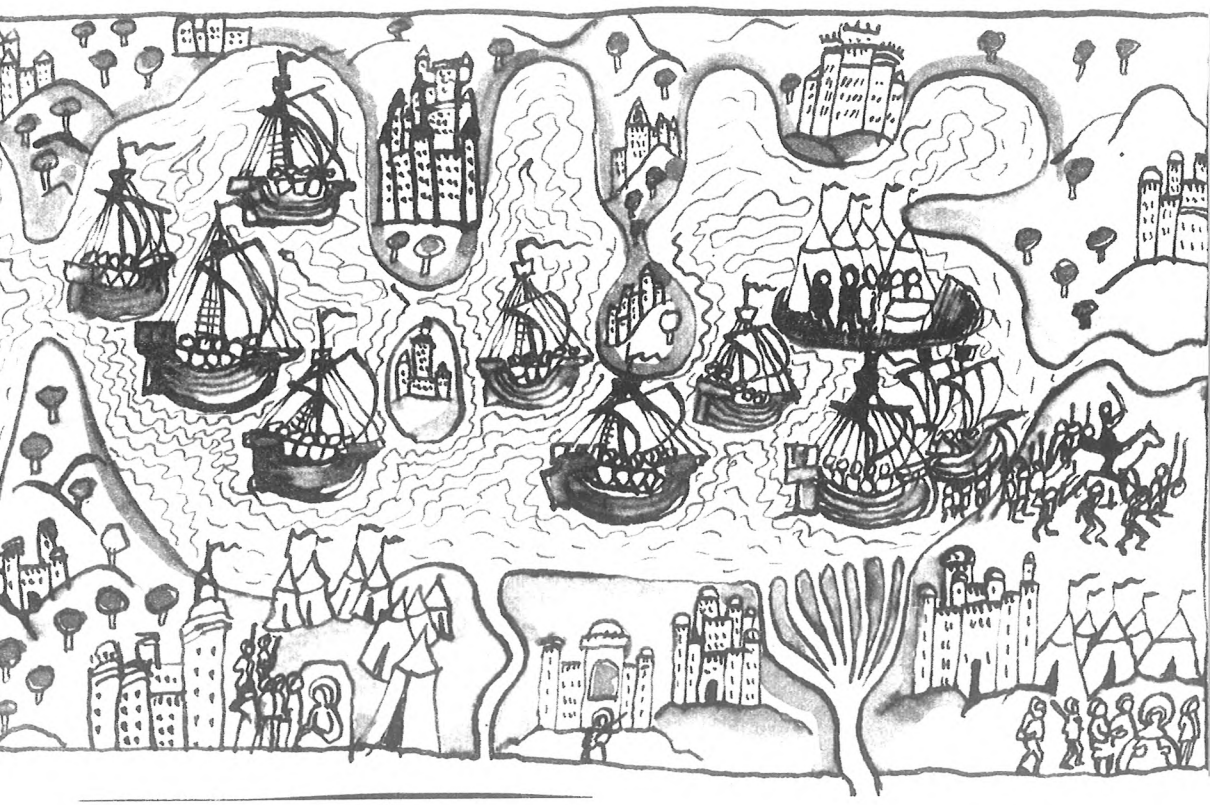

CAPÍTOL 4t

EL MÓN DE JAUME II

Per comprendre millor el món de Jaume II, cal considerar dos àmbits espacials. Un n'és la Mediterrània, centre econòmic, polític i cultural de l'època medieval i en concret de la de Jaume II. L'altre àmbit en què es desenvolupa la història d'aquest rei és la Península Ibèrica. Tots dos els estudiarem a continuació.

L'àmbit mediterrani

La Mediterrània era l'eix fonamental del món ja conegut perquè tenia un gran valor estratègic en l'època medieval. Permetia el comerç, el desplaçament de persones, idees, tecnologia, etc. La Corona d'Aragó va controlar gran part de la Mediterrània i per això va tenir conflictes amb França i altres regnes.

Situada al nordest de la Península Ibèrica disposava d'una ampla façana marítima. Segons les fonts que hem estudiat, aqueixa situació li va facilitar l'expansió per tota la Mediterrània, arribant a Grècia i fins i tot a l'interior de Turquia amb els anomenats almogàvers. El mapa ens mostra aquesta expansió.

Els mercaders catalans van controlar gran part del comerç a Sicília, Sardenya, Nàpols i el Nord d'Àfrica. Eren territoris poc desenvolupats i molt bons compradors de productes artesanals alhora

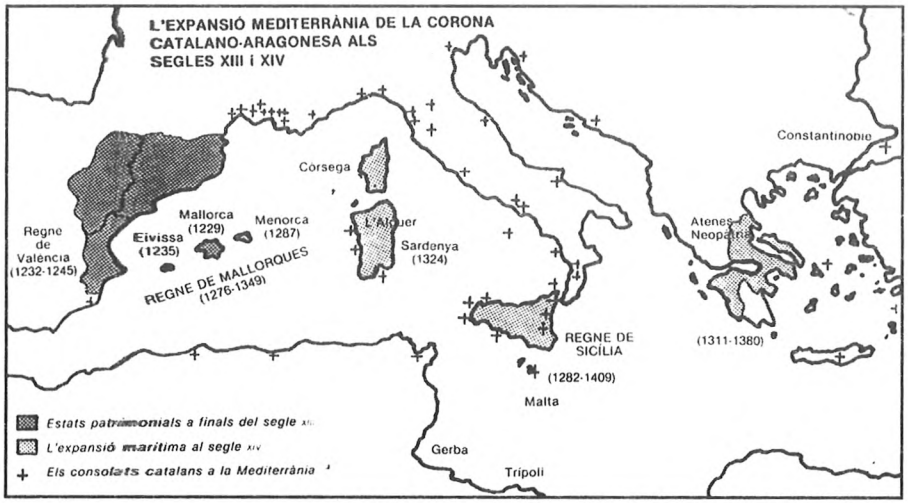

que proveïdors de matèries primeres. Durant el temps transcorregut entre els anys 1250-1350, la Corona va prosperar molt pel que fa a la quantitat i la qualitat dels negocis amb aquestes zones, cosa que va convertir-la en una de les principals potències de la Mediterrània. Va ser l'època d'esplendor de tots els seus regnes, en especial de les seues capitals: Mallorca, Saragossa, València i Barcelona.

Mallorca i les Illes foren conquerides per Jaume I. Amb això s'inicia l'expansió mediterrània de la Corona d'Aragó.

Una vegada fou conquerida, Mallorca va ser repartida entre el rei i els nobles que havien col.laborat en la campanya distribuint-se l'illa en dues parts: la reial i la senyorial. En morir Jaume I el regne de Mallorca, que comprenia també el Rosselló i la Cerdanya, la

senyoria de Montpeller i el comtat de Carladès, es va independitzar de la Corona i va ser regit per una branca lateral de la dinastia. Mantingué la seua independència durant el regnat de Jaume II fins a incorporar-s'hi definitivament l'any 1343.

Per la possessió de **Sicília** va haver-hi molts conflictes. Un, relacionat amb la Corona, fou entre el Papat i l'Imperi germànic.

Na Constança Hohenstaufen, mare de Jaume II, era l'hereva de Sicília i Nàpols, però aquests territoris van passar a mans de Carles d'Anjou gràcies al Papa. Fou aleshores que van actuar Pere el Gran i Jaume II, defensant Na Constança. Aquest conflicte va acabar mitjançant dos tractats:

- El **Tractat d'Anagni** (1295), pel qual es va establir la devolució de Sicília al Papa; a canvi, la Corona d'Aragó aconseguia el permís per a conquerir les illes de Còrsega i Sardenya. L'aval d'aquest tractat és el matrimoni de Jaume II i Blanca d'Anjou.

- El **Tractat de Caltabellota** (1302). Malgrat els pactes, Sicília no va passar al Papat. Els sicilians es van aixecar en armes i l'illa va quedar a mans de Frederic, germà de Jaume II. En aquest tractat es reconeixia en Frederic com a rei fins a la seua mort, passant després l'illa a la casa d'Anjou, cosa que no va ocórrer perquè finalment es va incorporar a la Corona d'Aragó.

Tant d'interés per Sicília era degut a la seua situació geogràfica i estratègica, atés que era necessari fer-hi escala durant els viatges dels mercaders catalans cap a la Mediterrània oriental.

La conquesta de **Sardenya** era una compensació a la Corona d'Aragó per haver renunciat a Sicília. Es va concretar el 1297, quan el papa Bonifaci II va concedir a Jaume II poder conquerir Còrsega i Sardenya per les armes.

Sardenya semblava una colònia catalana. Tenia una població pobra i escassa. La seua conquesta degué ser causada per una estratègia política, però els mercaders no van desaprofitar l'ocasió per a comerciar. Descarregaven els seus productes i adquirien blat, corall, sal, formatge, metalls i matèries primeres.

El **Nord d'Àfrica** va resultar fàcil de controlar gràcies a les divisions i rivalitats entre els soldans. Jaume II hi va poder imposar els seus militars i hi tingué així una forta influència.

Els mercaders de la Corona, Sicília inclosa, venien als mercats de Tunis i l'Alger, draps i productes artesanals i agrícoles i adquirien cera, corall, cuir i fins i tot esclaus.

Aquest comerç era molt beneficiós ja que obtenien matèries primeres per als tallers i empreses catalanes. També obtenien or per a comprar espècies a la Mediterrània oriental i esclaus per a la terra i altres treballs durs.

La **Mediterrània oriental** fou l'escenari de les campanyes dels almogàvers. Aquests eren les persones contractades com a soldats a sou (mercenaris) pels reis i poderosos que necessitaven un exèrcit preparat per acabar amb l'adversari per sorpresa i amb rapidesa.

En temps de Jaume II i son pare, aquests mercenaris catalano-aragonesos van lluitar a Sicília. Després d'allò, van emprendre la *Gran Companyia Catalana*, anomenada també l'expedició dels almogàvers a Orient, que va donar lloc a una gran Crònica medieval l'autor de la qual fou Ramon Muntaner.

Com que estaven desocupats, ja que amb el tractat de Caltabellota es va assolir la pau, l'emperador bizantí va aprofitar l'ocasió i els va contractar per a lluitar contra els turcs. Van tenir-hi molt d'èxit, tant i així que l'emperador va manar assassinar en Roger de Flor, qui dirigia els almogàvers, perquè aquest estava acumulant massa poder i n'estava temerós. Després d'això, els almogàvers van saquejar el territori bizantí i van servir també diversos senyors de Grècia, fins que s'apropiaren d'Atenes i crearen el ducat de Neopàtria, que van posar sota la sobirania de la Corona d'Aragó.

L'àmbit peninsular

A l'època de Jaume II, la Península Ibèrica estava formada per estats independents diferents degut a què els musulmans que anteriorment havien arribat a ocupar gairebé tota la península, llevat del nord, i a què la conquesta cristiana posterior es va realitzar des de nuclis diversos. El resultat va ser l'existència de regnes i corones diferents a la Península. Cadascun tenia el seu monarca, els seus propis furs o lleis, institucions i trets culturals.

La península a l'època de Jaume II

Podem concloure que, a l'època de Jaume II, la Península estava constituïda pels regnes de Portugal, Granada i Navarra i les corones de Castella i Aragó.

- El **Regne de Portugal** va tenir una importància cabdal per a les rutes marítimes durant el regnat d'En Dionís (1278-1325), coetani de Jaume II. Va aténer una gran esplendor en el comerç i l'economia.
- El **Regne de Granada** era musulmà. Des de l'època de Jaume II maldava per sobreviure entre els regnes cristians, aliant-se amb els uns i amb els altres. Al capdavall, l'any 1492, va desaparéixer quan els Reis Catòlics el van conquerir.
- El **Regne de Navarra** era el més petit perquè es va quedar sense frontera amb els musulmans i no va poder estendre's cap al sud. Mantingué una política estable amb els regnes fronterers d'Aragó i Castella. Atesa la seua situació pirinenca i els seus interessos polítics va rebre una gran influència francesa, i així el rei francés Felip IV va arribar al tron navarrés després de casar-se amb la princesa navarresa Na Joana, tot esdevenint l'hereu de la corona francesa.
- La **Corona de Castella** era la més extensa i comprenia diversos regnes. Durant l'època de Jaume II va patir una crisi economicosocial relacionada amb la pobresa, el despoblament i la violència i abusos de poder sobre els pagesos i els més dèbils. Hi hagué també lluites polítiques (crisis) a causa de la minoria d'edat dels reis de la Corona i de la feblesa del poder reial, la qual cosa fou aprofitada pels senyors feudals per eixamplar les seues terres. Malgrat la crisi, Na Maria de Molina (1265-1321) va aconseguir refermar la Corona en aquesta època.

- La **Corona d'Aragó** estava formada per la federació de tres Estats: el Regne d'Aragó, el Principat de Catalunya i el Regne de València, a més de les possessions de la Mediterrània. Cada regne conservava la seua identitat i les seues lleis, però compartien els insteresos econòmics i comercials, i el monarca; per això en heretar la Corona, Jaume II va haver d'anar en cadascun dels regnes per a ser reconegut com a rei.

La Corona va anar desplaçant la seua frontera cap al sud a mesura que conqueria territoris als musulmans. El 1238, Jaume I conquereix València. Anys més tard, Jaume II estableix la frontera més al sud, tot incloent-hi Alacant i les terres meridionals. En aquest procés d'expansió tingué enfrontaments amb els seus veïns.

Per tal d'assolir la pau, van ser necessaris acords i tractats. El mapa següent mostra l'evolució de la frontera segons els tres tractats, l'Almizra, Torrellas i Elx:

- **Tractat d'Almizra** (1244), signat entre Jaume I i l'infant N'Alfons de Castella, va fixar la frontera castellanoaragonesa.
- **Tractat de Torrellas** (1304). En produir-se la disconformitat entre Ferran IV de Castella i Jaume II, tots dos van cridar altres jutges. Aquests foren: el rei de Portugal En Dionís, En Joan Manel, infant de Castella i gendre de Jaume II, i el bisbe de Saragossa. El resultat va ser l'establiment de la frontera a les terres del riu Segura.
- **Sentència d'Elx** (1305). Com que amb el Tractat de Torrellas no van quedar plenament conformes, van fer aquesta nova

sentència. S'hi va confirmar que Iecla i Cartagena passarien a la Corona de Castella.

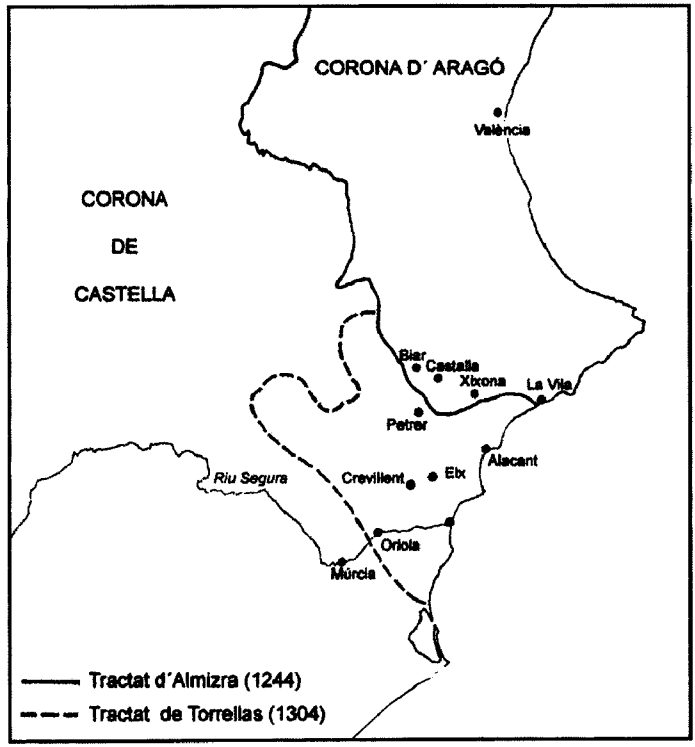

Tanta lluita pel sud d'Alacant es devia a la riquesa del terreny. Eren terres molt bones per a conrear i hi havia molta aigua. L'inconvenient era la proximitat dels musulmans, cosa que augmentava la possibilitat d'un conflicte.

Finalment, les terres d'Alacant quedaren repartides entre senyories i reialencs, segons estiguessen sota el domini dels senyors o del rei. De reialenc foren les viles d'Alacant, Oriola, Guardamar,

Elx, Elda, Novelda i els seus termes. De senyoria, Petrer i Villena. Aquesta adscripció no va ser definitiva i territoris de reialenc van passar als senyors per donació reial.

Villena pertanyia a l'infant En Joan Manel. Un cas especial va ser el de Crevillent i Asp, ja que estaven poblades per musulmans i governades per una família àrab. Açò es va deure a què aquesta família va col.laborar amb Jaume II, i ell no li va llevar les seues terres, però les va incloure dins la Corona d'Aragó.

El món de Jaume II i el nostre

La relació entre el passat i el present es palesa de moltes maneres. En alguns casos, el present depén, en major o menor part, del passat. El fet que nosaltres pertanguem avui al País Valencià està en relació amb la conquesta i posterior repoblament realitzats pels reis Jaume I i Jaume II.

Amb la incorporació definitiva al Regne de València de les terres del sud d'Alacant en temps de Jaume II, a l'igual que va ocórrer als altres territoris valencians amb la conquista duta a terme per Jaume I, la gent que va passar a formar part del nou regne cristià va adoptar a poc a poc la llengua, la cultura i els costums dels pobladors cristians que venien de Catalunya i Aragó. És així que la Constitució Espanyola de 1978 ha reconegut al fet històric de l'antic Regne de València i, a l'hora de configurar l'Estat autonòmic, li ha donat el rang de comunitat autònoma.

Un altre aspecte molt important és també la llengua. Les terres valencianes foren colonitzades per aragonesos i catalans, els quals dugueren les seues llengües cap al sud. Pel que fa al català, el seu ús anà adquirint trets lingüístics específics, cosa que explica l'actual divisió dialectal de la llengua catalana, així com l'origen històric de les denominacions particularistes "valencià" i "mallorquí".

Al passat li devem, doncs, moltes coses de la nostra actualitat com ara la llengua, la cultura, els costums, les festes i l'existència d'emblemes com la senyera i institucions com la Generalitat, les Corts Valencianes i el Síndic de Greuges.

LES FONTS

Al llarg d'aquest treball hem anat utilitzant fonts diferents, que, en major o menor grau, ens han ajudat.

Hem fet servir fonts primàries, són aquelles que ens queden de l'època de Jaume II, i d'altres elaborades per historiadors contemporanis que estudien aquell temps, anomenades fonts historiogràfiques. Ambdós tipus de fonts poden ser escrites i gràfiques alhora.

A les primàries pertanyen algunes pintures, retrats, miniatures. A partir d'elles hem elaborat les il.lustracions d'aquest llibre. També són primàries les cròniques que eren escrites per encàrrec dels reis, per això de vegades poden ser enganyoses ja que sempre s'hi descriu bé els reis. Cronistes famosos són Ramon Muntaner i Bernat Desclot. Les seues cròniques ens han presentat ven alguna dificultat ja que la llengua en què estan escrites correspon al català medieval.

En general, les fonts que més ens han ajudat han estat els textos d'historiadors que no ens han plantejat gaires dificultats. A vegades ha estat una mica difícil adaptar-se a extraure informació, però si es posa un poc d'atenció i se sap el que s'està fent, es poden arribar a comprendre sense massa problemes.

Les fonts gràfiques que ens han guiat han estat els mapes. Hem consultat un mapa de la Mediterrània, que era una font primària, que ens indicava moltes coses: com eren els vaixells, les ciutats, el gran comerç que hi havia llavors, etc. La resta de mapes eren actuals i ens han ajudat encara més. Hi poguérem comprovar la gran expansió de la Corona d'Aragó, l'expedició dels almogàvers. Uns altres dos mapes de la Península i el Regne de València ens serviren per a saber amb exactitud les fronteres establertes durant l'època de Jaume II.

Les fonts bibliogràfiques

Entre la bibliografia emprada destacarem alguns estudis que ens han estat de gran utilitat en l'elaboració d'aquesta història:

- J. FONTANA. *La historia*. Barcelona, 1973.
- C. GINZBURG. *El queso y los gusanos*. Barcelona, 1994.
- M. BLOCH. *Introducción a la historia*. Mèxic, 1988.
- J. M. SALRACH i A. ESPADALER. *La Corona de Aragón: plenitud y crisis*. Madrid. 1995.
- C. BATLLE. *L'expansió baixmedieval: segles XIII-XV*. Volum III de la Història de Catalunya dirigida per P. Vidal.
- E. FERRERES. *Mar enllà*. Barcelona, 1993.
- E. GUINOT. *Quan Alacant, Elx i Oriola esdevingueren valencianes (1296-1305)*. L'Avenç, maig 1997.
- A. RUBIO VELA. *El segle XIV, dins Història del País Valencià*. Volum II. Barcelona, 1982.
- J. M. ESTAL. *Historia política, dins Historia de la provincia de Alicante*. Volum III. Murcia, 1985.
- AAVV. *Història, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Barcelona, 1996.
- J. HINOJOSA MONTALVO, *La clau del Regne*. Alacant, 1990.

COM HEM APRÉS TOT EL QUE SABEM?

Aquest capítol l'hem inclòs tot fent cas a l'historiador M. Bloch qui, en el seu llibre *Introducción a la historia*, considera que "tot llibre d'història digne d'aquest nom hauria d'incloure (...) una sèrie de paràgrafs amb el títol aproximat de: Com he pogut saber el que diré tot seguit?"

El que sabem ho hem aprés després de seguir una sèrie de passos i treballant tant a classe com a casa. Els passos han estat aquests:

Primer de tot, vam començar preguntant-nos què sabíem sobre Jaume II, que per cert n'era ben poc; l'únic que sabíem era que el nostre centre es denomina així. Hi teníem molts dubtes.

A fi d'aprendre a "fer història", vam consultar fonts en les quals historiadors ens explicaven què era la història i com havíem de fer-la. A través de les fonts ens vam adonar que Jaume II no era l'únic protagonista de la seua època, ja que si no hagués estat per l'ajut d'altra gent, molts dels mèrits i fets que va fer Jaume II no haurien estat possibles. Jaume II va compartir protagonisme amb moltes persones de grups socials diversos.

Després ens vam fer preguntes sobre tot el que volíem i havíem de saber.

Quan ja coneixíem tot això, era el moment de posar-se a treballar i fou aleshores que vam confeccionar un guió de treball on es reflectien els punts a tractar, els aspectes a explicar i les fonts a consultar.

Tot seguit, vam buscar la informació necessària. Per a fer-ho, vam llegir i analitzar les fonts, que ens han respost gairebé totes les qüestions que ens féiem. A més, vam trobar informació nova, raó per la qual ens sorgiren noves preguntes. Atés que no en trobàvem informació suficient, n'hem hagut de deixar en l'aire algunes.

Després d'haver treballat durant el primer trimestre, vam realitzar un informe en què reflectírem tot el que vam aprendre. També afegírem un apartat en el qual cada grup treballava un aspecte determinat de la vida quotidiana d'aqueixa època; amb tot això, vam ampliar els nostres coneixements sobre l'època medieval i vam completar el treball. Aquells informes han estat la base per a elaborar aquesta història.

Tot considerant si n'era poc el que sabíem aleshores i com estàvem de confosos, podem concloure que hem aprés molt respecte a allò que sabíem. Esperem que, al lector, li ocórrega alguna cosa semblant.